

המכשירה אמה לכאן או לכאן – יש לוודא שהדם ינתן בכל צידי המזבח, דהיינו, שאם בקרן הדרום מזרחית נתן את הדם בצד הדרומי – עליו לוודא שבקרן הצפון מזרחית הדם ייראה בצד המזרחי, וכן מצדד בזבח תודה כאן (ולא הזכיר את תוס' המסייעו)¹².

יש להעיר, שדין "סביב" בעולה מחייב שהדם הניתן בזוית המזבח יתפשט לצדדים, ולא די בנתינה בחודו (זבח תודה נגב), ואם כן יש לשאול, מדוע בחטאת די בנתינה על חודו של מזבח? מסתבר, שדווקא בשתי מתנות יש להקפיד שתהיינה ניכרות בארבע הרוחות כדי להחשיב את הדם כמצוי סביב כל המזבח, אבל בארבע מתנות לארבע הקרנות – עצם היות הדם על גבי חודו של מזבח בארבע פינותיו מהווה "סביב".

מדין "סביב" נובע, לכאורה, דין נוסף, שאין לתת את הדם בגג הקרן, אלא דווקא בצדה, באופן שהדבר ניכר שהמזבח כביכול מוקף בדם. אך מרש"י להלן (נדב, ד"ה קרנות) משמע שהדבר מותר, עיין שם בתוס', שחולקים עליו, ואולי מטעם זה, ועיין שם בתוספת קדושה ולהלן מערכה קכב.

סיכום

לדעת רבי, שהלכה כמותו (רמב"ם; ואולי הרע"ב חולק), "קרן" איננה רק הבליטה שבראש המזבח, אלא פינות המזבח בכל חציו העליון קרויות 'קרן'. נחלקו המפרשים, האם לדעתו יש עדיפות בנתינה בגוף הקרן שבראש המזבח (חק נתן בדעת תוס') או לא (רמב"ם).

אשר לרוחב ה'קרן' בפינות המזבח, נחלקו אמוראים האם הכוונה דווקא לחודה של קרן, או שעד מרחק אמה מן הזוית קרוי קרן, וכשר בדיעבד. הרמב"ם מכשיר בדיעבד, מחמת הספק במחלוקת זו (כס"מ), או שהבין שכך מסקנת הגמ' (ר"י קורקוס). כאשר הדם ניתן בקרן עצמה, משמע בגמ' שאין עדיפות לחודה על פני רוחבה, אך הרמב"ם סתם שיתן בחודה, וכך מצדדים כמה אחרונים בביאור הגמ' ורש"י.

נאמר בחטאת שדמה ינתן "על קרנות המזבח סביב". משמעות הדבר, שהדם צריך להיראות בכל צידי המזבח, ואם לא נתן את הדם בחודה של קרן אלא בצידה – יש להקפיד שהדם ייראה גם בצד השני (תוס' נז, א). ממילא נראה, שגם אין לתת את הדם בגג הקרן, ולא כמשתמע ברש"י (להלן נדב).

מערכה קיח. מתן דם העולה (נגב)

פתח אהל מועד". משנתנו מתארת את מתן דם העולה במילים: "ודמה טעון שתי מתנות שהן ארבע", כלומר, שתי

חודה של קרן (חק נתן וקרן אורה; חזון נחום זבחים פ"ה מ"ג).

בכמה סוגיות במסכת (יב; צב, ב; צד, ב) נאמר שבחטאת יש חומרות מיוחדות, כגון שדמה צריך להנתן "בקרן ובאצבע ובחודה". תוס' (צב, ב ד"ה וקרן; וכן בשטמ"ק יב, אות ט בשם תוס') מעירים, שצירוף זה של חומרות אינו מתיישב לפי שיטה מסוימת אחת, שהרי לדעת רבי צריך חודה, ואילו לדעת ראב"ש צריך קרן. על פי האמור יש ליישב, שהדברים אמורים לכל הדעות, אם ננקוט שגם לדעת רבי יש עדיפות לקרן גופה, ושלכל הדעות גם בקרן גופה יש עדיפות לחודה (וכן משמע ברש"י יב ד"ה וליטעמיק, עיין ליקוטי הלכות כאן, ונמוקי חיים להלן צב, ב). בתוספתא (זבחים וד) נאמר: "נתן על הקרן מכאן ומכאן – כשר, מן הקרן ולפנים – פסול", כלומר, שצדדיה הפנימיים של הקרן עצמה פסולים (חסדי דוד).

מתן דם "סביב" בחטאת. מכיוון שנאמר בחטאת שדמה ינתן "על קרנות המזבח סביב", יש להקפיד, אפילו אם הנתינה איננה ממש על חודו של קרן, שהדם ינתן על ארבעת צדי המזבח. לכן, אם הנתינה בקרן דרומית מזרחית היתה לכיוון דרום בלבד – יש לוודא שבקרן הצפון מזרחית תהיה נתינה במזרח.

דין "סביב" בחטאת

נאמר בחטאת המילואים (ויקרא ח, טו): "ויקח משה את הדם ויתן על קרנות המזבח סביב באצבעו"¹¹. משמעות הנתינה סביב, שהדם צריך להראות בארבעת צידי המזבח (עיין להלן עמ' ב בעניין זריקת דם העולה).

על פי זה כותבים תוס' (נז, א ד"ה למה), שגם לדעה

נאמר בתורה (ויקרא א, ה) בעניין מתן דם העולה על המזבח: "וזרקו את הדם על המזבח סביב אשר

11. גם ביחזקאל (מג, כ) נאמר "סביב" במתנות דם החטאת בחינוך הבית.

12. יש לשאול על דבריהם, מה הנפקא מינה בדבר? אם למצוה לכתחילה – הרי

לכולי עלמא בעינן חודה; ואם להכשר הקרבן בדיעבד – הרי אפילו במתנה אחת כיפר (עיין 'דם זבחים' על תוס')! נראה שיש כאן דרגות שונות במצוה לכתחילה, שהנתינה על חודה היא מצוה מן המובחר, ואילו הנתינה סביב היא חיוב גמור.

סדר הזריקה בכל קרן

בסוגיה כאן קיימת מחלוקת תנאים ואמוראים בדבר: דעת רב, שהכהן "נותן, וחוזר ונותן", כלומר, הכהן העומד בקרן צפונית-מזרחית זורק תחילה מן הדם על צד אחד של המזבח, כגון הקיר המזרחי, ולאחר מכן על הצד השני, הצפוני². כך עושה הכהן גם בעמדו בקרן הדרומית מערבית. שמואל, לעומת זאת, סובר, שהכהן נותן "מתנה אחת כמין גמא" (אות יוונית, הדומה לאות ריש בעברית), כלומר, הכהן העומד בקרן צפונית-מזרחית זורק זריקה אחת על זית המזבח, באופן שהדם ניתן בבת אחת על הקיר הצפוני והקיר המזרחי של המזבח. כך עושה הכהן גם בעמדו בקרן הדרומית מערבית.

שיטת שמואל: מתנה אחת כמין גמא. מתנה אחת כנגד זוית המזבח, והדם ניכר בשני צדדיה.

הגמ' מביאה ברייתא (מתורת כהנים שם), בה נחלקו גם תנאים בדבר: תנא קמא סובר כשמואל, ור' ישמעאל סובר כרב. מקורו של ר' ישמעאל מפורש בברייתא, מגורה שוה "סביב" "סביב" לחטאת, שמתנותיה ניתנות בארבע מתנות, בארבע קרנות המזבח³. אמנם בעולה אי אפשר לתת בכל הקרנות, מחמת העדר היסוד בקרן הדרום מזרחית, כאמור, ומכל מקום, יש ללמוד מן החטאת על הצורך בארבע מתנות.

מחלוקת זו איננה רק על מתן דם העולה, אלא כדברי

3. בשתי פרשיות נאמר "סביב" בקרבן חטאת: בחטאת המילואים (ויקרא ח, טו): "ויתן על קרנות המזבח סביב", וכן בפר ושעיר של יום הכיפורים (ויקרא טז, יח): "ולקח מדם הפר ומדם השעיר ונתן על קרנות המזבח סביב". רש"י כאן, וכן מפרשי

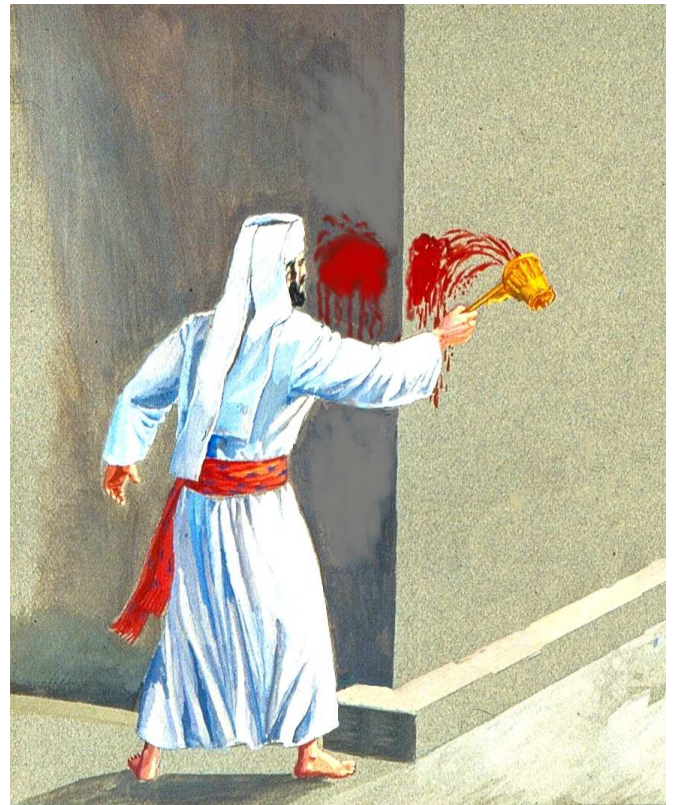
נתינות מן הדם, הנחשבות כארבע. הסוגיה מבררת את הצורה המדויקת של מתן הדם, כיצד שתי המתנות נחשבות כארבע, ומה המקור בתורה לצורה זו של זריקה.

דיון זה נוגע גם למתן דם האשם והשלמים, שאף בהם נאמרה לשון זו בתורה (ויקרא ג, ב בשלמים; שם ז, ב באשם) ובמשנה (להלן נד, ב; נה, א).

פירוש הפסוק "וזרקו... סביב"

בברייתא (שמקורה בתורת כהנים, ויקרא נדבה פרשתא ד, ט) נאמר, שהמילה "סביב" משמעה, לכאורה, שהדם מקיף את המזבח כולו, ומאידך, אי אפשר לעשות זאת על ידי זריקת הדם מן הכלי. לפיכך מתפרשת המילה "סביב", שהדם ניתן על ארבעת קירותיו של המזבח, וזאת על ידי נתינת הדם בשתי זוויות: תחילה הצפונית מזרחית, ולאחר מכן הדרומית מערבית¹.

לכאורה ניתן היה לקיים את הכתוב גם על ידי זריקת הדם בארבע פינות המזבח. אך הגמרא מסבירה, שמתן דם העולה צריך להיות כנגד היסוד, ובקרן הדרומית מזרחית לא היה יסוד. אשר על כן, לא ניתן לזרוק את הדם בקרן זו, וכדי

שיטת רב: נותן וחוזר ונותן. הכהן נותן תחילה בצד השמאלי של הקרן ולאחריה בצד הימני.

שהדם ניתן על הצד הדרומי והמזרחי יש לתת את הדם בקרן הצפונית-מזרחית ובקרן הדרומית-מערבית.

1. על הצורך בנתינה בזוית דווקא עיין מערכה צג.

2. נראה שיש עדיפות לסדר זה, משום "דרך ימין", ראה להלן.

הגמ' לעיל (י,ב) ולהלן (צד,ב): "כרבי ישמעאל דאמר כל הדמים טעונים ארבע מתנות", אף אשם ושלמים.

המלבי"ם (ויקרא סי' מ) מבאר, שר' ישמעאל הולך לשיטתו (בגדה כב,ב), לפיה כאשר יש מילה 'מופנית' ומיותרת, ניתן ללמוד ממנה גזרה שוה אפילו כשיש לה פירכה מסברה, ואילו חכמים חולקים, ולדעתם הפירכה מבטלת את הגזרה שוה, אלא אם כן היא 'מופנית' משני צדדים, ששני הפסוקים הנלמדים זה מזה מיותרים. ובגדון דידן יש פירכה לגזרה שוה, שכן מצאנו בחטאת חומרות יתירות שאין בעולה, כגון שדמה ניתן על הקרנות דווקא, ובאצבע⁴.

שיטה שלישית מצאנו בברייתא במסכת יומא (טו,א), וזו לשונה: "רבי שמעון איש המצפה משנה בתמיד [בהשוואה לשאר העולות]; מזרחית צפונית – נותן מזרח צפונה, מערבית דרומית – נותן מערבה, ואחר כך נותן דרומה". כלומר: דעתו בעיקרו של דבר כשיטת שמואל, אלא שבעולת התמיד יש לעשות במקצת כדעת רב, שבקרבן דרומית מערבית "נותן וחוזר ונותן". הגמ' שם מבארת, שרבי שמעון איש המצפה למד את שיטתו מן הפסוק (במדבר כח,טו): "ושעיר עזים אחד לחטאת לה' על עולת התמיד יעשה ונסכו", המקיש את עולת התמיד לחטאת, דהיינו, שמתן דמה דומה במקצת לחטאת⁵.

במשנה בתמיד (ד,א) נאמר: "שחט השוחט [את קרבן התמיד] וקבל המקבל, בא לו לקרבן מזרחית צפונית ונותן מזרח צפונה, מערבית דרומית ונותן מערבה דרומה". משמעות הלשון "מזרח צפונה", ולא "מזרח וצפונה", שמדובר במתנה אחת, כדעת שמואל. וכך מתברר מלשון הברייתא ביומא הנ"ל, שסתם המשנה בתמיד הולכת כדעת תנא קמא ושמואל. אפשר שרב חולק על משנה זו, על פי דעת ר' ישמעאל (ובלאו הכי "רב תנא הוא ופליג"). יתכן גם לומר שרב לא ידע את הברייתא ביומא, ופירש "מזרח צפונה" כמו "מזרח וצפונה"⁶.

האם לדעת שמואל יש לעשות דווקא שתי מתנות?

בליקוטי הלכות מחדש, ששמואל מודה שניתן לכתחילה לעשות כדעת רב, אלא שלדעתו די בזריקה אחת בכל אחת משתי הקרנות, וזהו פירוש המשנה. טעמו של דבר, שהעיקר הוא שהדם יגיע אל ארבעת צידי המזבח, בכל אופן שיהיה. בקרבן אהרן (על התורה כהנים שם) משמע שלא כדבריו, שכתב שמחלוקת התנאים והאמוראים היא בפירוש הפסוק "סביב": לדעת תנא קמא ושמואל הרי זה מוסב על הזריקה, שתהיה "סובבת" ומגיעה לשני צדדים, ואילו לדעת ר' ישמעאל רב "סביב" נאמר על המזבח בכללו, שתהיה הזריקה בכל צדדיו, אך לא שהזריקה עצמה תהא סובבת ומקיפה. לפי פירושו, נראה שתנא קמא מצריך לעשות דווקא כך⁷.

פסק ההלכה

הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ה,ו) פוסק כשמואל: "העולה והאשם והשלמים... זורק ממנו במזרק שתי זריקות על שתי זוויות המזבח באלכסון... ומתכוון כשיזרוק הדם על הקרן שיהיה הדם מקיף על הזוויות כמין גם, כדי שימצא הדם של שתי מתנות על ארבע כתלי המזבח".

פסק זה מעורר קושי, שכן אמנם ראוי לפסוק כתנא קמא כנגד ר' ישמעאל, שהוא דעת יחיד (וכן כחכמים כנגד ר' שמעון איש המצפה), אולם במחלוקת רב ושמואל קיימא לן: "הלכה כרב באיסורי" (בכורות מט,ב), ואפילו כשנחלקו במחלוקת תנאים ורב מכריע כדעת תנא יחיד⁸.

הכסף משנה מיישב, שנראה מהסוגיה שרב לא הכיר את הברייתא בה נחלקו חכמים ור' ישמעאל בדבר, ואם היה מכירה – לא היה מכריע כר' ישמעאל נגד תנא קמא. בשפת אמת מוסיף על כך, שמלשון הברייתא, האומרת רק בדברי תנא קמא "שתיים שהן ארבע", מוכח שהפירוש הנכון למשנתנו הוא כדעת שמואל (ועיין רדב"ז). בליקוטי הלכות מציין גם לשתי סוגיות (זבחים י,ב; צד,ב), בהן הגמ' נוקטת

התורה כהנים בויקרא, מפרשים שכוונת ר' ישמעאל לחטאת המילואים; וטעמם, כנראה, שאין ללמוד על עולה ואשם ושלמים מחטאת יום הכיפורים, שהיא במזבח הפנימי. ברם, בתורה כהנים נאמרה דרשת ר' ישמעאל בפרשת אחרי מות, ולא בפרשת צו (ומכאן תמהו אחרוני מפרשי הספרא, מלב"ם 'תוספת העזרה', על הראשונים). וכנראה הטעם, שעדיף ללמוד מהלכה לדורות ולא מהוראת שעה. בפסקי הרי"ד כאן הביא את שני הפסוקים.

4. בעל חיבת הקודש (כאן) מעיר על המלבי"ם מהגמ' לעיל (י,ב), האומרת שאף ר' אליעזר סובר כר' ישמעאל; והרי דעתו (בשבת קלא,א) כחכמים, שבגזרה שוה בעינן מופנה משני צדדים! ויש ליישב, שהגמ' אומרת זאת בדרך דיחוי, ולפי מסקנתה "אלא חד מתרי תלת טעמי נקט" אין ראייה שר' סובר כר' ישמעאל, וכיוצא בזה בגמ' להלן צד,ב.

5. בתוספתא בזבחים ו,ו, על פי פירוש החזון יחזקאל שם, נאמר שרבי נחמיה ור' אליעזר בן יעקב סוברים כשיטת ר"ש איש המצפה בכל הקרבנות, ולא רק בתמיד, ולפירושו יש כאן שיטה רביעית. מפרשים אחרים, ובכללם הראב"ד בתמיד ל,ב, הגיהו בתוספתא ופירשו שתנאים אלה סוברים כרב שבשתי הקרנות "נותן וחוזר ונותן".

6. במרומי שדה יישב את המשנה בתמיד לדעת רב באופן אחר, שאף רב מודה לשמואל בעולת התמיד, שניתנת בשתי מתנות בלבד. טעמו של דבר, שהמקור לדעת רב הוא ההיקש לחטאת המילואים, כדברי רבי ישמעאל, והיתה זו חטאת יחיד (כך דעת הירושלמי ביומא פ"א ה"א, שקרבנות המילואים היו קרבן יחיד, אבל בספרא צו מכילתא דמילואים פרק יח, נאמר שהיו אלה קרבנות ציבור, וכן ברש"י בקידושין לז,ב ד"ה ר' ישמעאל), ובקרבנות ציבור מודה רב לשמואל. הדברים מוקשים, שכן לדבריו יוצא שסברת רבי ישמעאל הפוכה לגמרי מזו של רבי שמעון איש המצפה, שלדעת רבי ישמעאל דווקא בעולת יחיד עושים כעין חטאת, ואילו לדעת ר"ש איש המצפה דווקא בעולת התמיד! ואכן, אם באנו לחלק בין קרבן יחיד לציבור, הרי הסברה נותנת להחמיר יותר בשל ציבור, ולהצריך בו מתן דמים הדומה לחטאת. ועוד, שעל פי התורה כהנים בפרשת אחרי מות (הי"ל הערה 3) ר' ישמעאל לומד מקרבן ציבור דווקא. גם בפירוש המיוחס לר"ש לתו"כ (ויקרא נדבה פרשתא ד,ט) כותב, שהמשנה בתמיד מתאימה לדעת תנא קמא בלבד.

7. הג"ר רפאל שמואלביץ שליט"א (קובץ 'קול התורה' נה, עמ' עה-עו) הרבה להעיר על חידושו של החפץ חיים ממקומות אחרים.

8. עיין ר"ף בבביתא ח,ב בדפי הרי"ף; ובר"ן בנדרים פח,ב משמע לא כך, ואינו מוכרח, עיין שם.

לשחיטת קדשי קדשים, ראה לעיל כ,א), וכך בפנותו לימין, כלפי מערב, הוא מגיע תחילה לקרן הצפון מזרחית של המזבח. נראה שלדעתם הדבר תלוי במקום השחיטה בפועל, ואם הכהן שחט ממש מצפון למזבח – היה מתחיל את מתן הדם בקרן הדרום מערבית.

יש להקשות על תוס' מן המשנה בתמיד (ד,א), האומרת: "של שחר היה נשחט על קרן צפונית מערבית... בא לו לקרן מזרחית צפונית". מפורש כאן שהתמיד נשחט דווקא בקצה המערבי של מקום הטבעות, ואף על פי כן הכהן זורק את הדם תחילה בקרן הצפון מזרחית של המזבח! וכבר תמחו על כך אחרונים (מקדש דוד סי' ט סק"ב; עולת תמיד למס' תמיד ל,ב).

מרש"י ביומא שם משמע, שהכהן השוחט בצפון צריך ללכת תחילה לדרום, ומשם להקיף את המזבח דרך ימין. ברם, בעולת תמיד (שם) מדייק מלשון המשנה "בא לו לקרן מזרחית צפונית", שממקום השחיטה בא מיד לקרן זי"א.

סיכום

במתן דם העולה האשם והשלמים אומרת התורה "וזרקו... על המזבח סביב", ומכאן, שהדם נזרק על פינות המזבח, כך שיגיע לכל צדדיו. תנאי נוסף נאמר בדבר, שמתן הדם יהיה כנגד היסוד. לפיכך, יש לתת את הדם על שתי זוויות המזבח, הצפון מזרחית והדרום מערבית, כדי שהדם יגיע לארבעת קירות המזבח.

שלוש שיטות מצאנו בסדר הזריקה בכל קרן: א. זריקה אחת על חודו של המזבח. ב. שתי זריקות, בשני צדי הקרן. ג. כדעה א', פרט לקרבן התמיד, שניתן בוויית אחת כשיטה א' ובוויית שנייה כשיטה ב'. יש אומרים, שגם לשיטה א' מותר לעשות כשיטה ב' (ליקוטי הלכות; ונראה שבקרבן אהרן חולק בדבר).

הרמב"ם פוסק כדעה הראשונה, המתאימה יותר לפשט המשניות, ומקובלת יותר בסוגיות הגמרא.

סדר הקרנות, תחילה הצפון מזרחית ואחריה הדרום מערבית, לדעת רוב הראשונים הינו קבוע. לדעת תוס' נראה, שהשוחט מצפון למזבח צריך לתת את הדם תחילה בדרום מערב, ודבריהם מוקשים.

מערכה קיט. צורת היסוד (נג-ב,נד,א)

הקרבות הנשאר מזריקת הדם על המזבח עצמו. הסוגיה כאן עוסקת בבירור צורת היסוד, על רקע ההלכה שדם

להקיף את כל הכבש.

11. אע"פ שנמצא שהולך לשמאלו. נראה בטעם הדבר, שדין "דרך ימין" נאמר בעיקרו לגבי סדר עשייתה של המצוה, ולא בהליכה אל המצוה. לכן, הקרן הצפון מזרחית קודמת במתן הדם, אבל אין צורך להקיף את המזבח בדרך ימין דווקא כדי להגיע אליה. גם יש בכך שאלה של "אין מעבירין על המצוות" במעבר ליד הקרן הדרום מערבית בלא לתת עליה.

בפשטות כדעת שמואל, שרק החטאת טעונה ארבע מתנות, ודעת ר' ישמעאל מובאת בהן כדעה צדדית, עיין שם.

סדר הקרנות והליכת הכהן

כאמור, הכהן נותן תחילה על הקרן הצפונית-מזרחית ולאחריה על הקרן הדרומית-מערבית. הטעם לסדר זה מבואר בגמ' ביומא (טו,ב), שהוא משום: "כל פינות שאתה פונה – לא יהו אלא דרך ימין". הדבר מעורר שאלה: מדוע הקרן הצפון-מזרחית היא הראשונה מצד ימין? הרי שחיטת העולה נעשית מצפון למזבח, והכהן ההולך משם ומקיף את המזבח לימינו מגיע לפני כן לקרן הדרום מערבית!?

מסלול ההליכה במתן דם העולה. על פי המשנה בתמיד, הכהן השוחט בטבעות שמצפון למזבח פונה תחילה שמאלה לקרן הצפונית מזרחית של המזבח, נותן מן הדם על הקרן וממשיך משם ב"דרך ימין" לקרן הדרום מערבית, שם יתן מתנה נוספת וגם ישפוך את השיריים.

רש"י ביומא שם (ד"ה ברישא בההוא פגע) מסביר, שמכיוון שצדו הדרומי של המזבח, שבו הכבש, נקרא "פני המזבח" (ראה להלן סג,ב), כפתח לבית – כל המקיף את המזבח נחשב כמתחיל מצד דרום, ונמצא שבהקפתו מן הדרום הוא פונה תחילה למזרח, ומגיע לקרן הצפון מזרחית לפני הקרן הדרום מערבית⁹.

התוספות ביומא שם (ד"ה ניתב ברישא) סוברים אחרת, שהקרן הצפון מזרחית קודמת משום שהשוחט לא עמד ממש מצפון למזבח, אלא מצפון-מזרח לו (זאת, על פי השיטה המכשירה את השטח שמצפון מזרח למזבח

נאמר בתורה בכמה מקומות (כגון שמות כט,יב; ויקרא ד,ז) שלמזבח יש יסוד בתחתיתו, אליו נשפך דם

9. תחילה הוא מגיע לקרן הצפון מערבית, אך אינו יכול לתת עליה, שכן אי אפשר לתת על הקרן שכנגדה, הדרום מזרחית, שאין לה יסוד.

10. כדעה זו כותבים גם המאירי ביומא שם, והמפרש בתמיד ל,ב ד"ה שחט. יש להוסיף, שגם מצד טרחתו של הכהן יש עדיפות למסלול זה, שכן אם יצטרך להתחיל בקרן הדרום מערבית ומשם ללכת בדרך ימין לצפון מזרחית יצטרך